

ՄԻԱԿՈՂՄԱՆԻ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՍԱՆԿՑԻԱՆԵՐԻ ԻՐԱՎԱԶԱՓՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱԿՈՒՆՔՈՒՄ

Ֆիլիանա Բելլույան

*ՀՀ գլխավոր դատախազության պետական շահերի
պաշտպանության վարչության դատախազ
ԵՊՀ եվրոպական և միջազգային
իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ
fbelluyan@gmail.com
Orcid-0000-0003-0193-1184*

Ներածություն

Միակողմանի տնտեսական սանկցիաները աշխարհում ձևավորված գլոբալիզացիայի պայմաններում վնաս են հասցնում ոչ միայն սանկցիայի օբյեկտ պետությանը, այլև միջազգային հանրությանը: Ուստի, միակողմանի տնտեսական սանկցիաների իրավաչափության հարցը գնահատելը, դրաց կիրառման առանձնահատկությունները վեր հանելը կարևոր նշանակություն ունի ազգային տնտեսությունը պահպանելու, հումանիտար և այլ հետևանքները նվազագույնի հասցնելու հարցում:

Աշխատանքի նպատակն է վեր հանել միակողմանի տնտեսական սանկցիաների կիրառման պատճառները, կիրառման ոլորտները, դրանց հետևանքները, ինչպես նաև գնահատել դրանց կիրառման իրավաչափ լինելը: Դրան համապատասխան՝ աշխատանքի խնդիրներն են՝ հետազոտել տնտեսական հարաբերություններում միակողմանի տնտեսական սանկցիաների կիրառման տեսական և գործնական հիմնախնդիրները, միջազգային իրադրությունը՝ վերլուծելով միակողմանի սանկցիաների կիրառման դեպքերը: Օգտագործվել են տեսական, սոցիոլոգիական, դիալեկտիկական մեթոդները:

Միջազգային տնտեսական սանկցիաների՝ մարդու իրավունքների վրա ազդեցության վերաբերյալ բազմաթիվ հրապարակումներ կան, սակայն նույնը չենք կարող ասել միակողմանի սանկցիաների իրավաչափության և մարդու իրավունքների վրա դրանց ազդեցության վերաբերյալ: Տնտեսական սանկցիաների կիրառումը պետք է իրականացվի իրավունքի գերակայության սկզբունքներին համահունչ, մինչդեռ կան բազմաթիվ խնդիրներ, այդ թվում՝ սանկցիաների նշանակությունը բացատրելու համար օգտագործվող հասկացութաբանության մասով: Սանկցիաների առաջարկը և փաստացի կիրառումը շատ արագ են տեղի ունենում՝ երբեմն համապատասխան իրադարձությունը տեղի ունենալուց հետո՝ մեկ օրվա ընթացքում, ինչը ժամանակ չի թողնում գնահատելու դրանց օրինականությունը և մարդու իրավունքների վրա դրանց ազդեցությունը, ինչպես Մալիի և Մյանմանի դեմ կիրառված սանկցիաների պարագայում այդ երկրներում տեղի ունեցած պետական հեղաշրջումներից հետո՝ համապատասխանաբար 2020 և 2021 թվականներին: Սանկցիաների հումանիտար հետևանքների ծավալները Անվտանգության խորհրդին հարկորեցին հրաժարվել համընդգրկուն սանկցիաներից: Անկախ ՄԱԿ-ի անդամների մեծ մասի՝ միակողմանի տնտեսական սանկցիաների կիրառման նկատմամբ քննադատական մոտեցումներից՝ գործնականում սանկցիաների թիվը գնալով աճում է, մինչդեռ սանկցիաները գնահատելիս միշտ պետք է հաշվի առնել հումանիտար հետևանքները, և պետք է կիրառվի որոշակի մեթոդոլոգիա՝ դրանք չեզոքացնելու համար: Որպես առաջարկվող լուծումներից մեկը, կարծում ենք՝ սանկցիաների վե-

րաբերյալ գործերը պետք է քննվեն միջազգային դատական մարմինների, ինչպես նաև միջազգային կոմպետենտ քվադրատարանների և մարդու իրավունքների պաշտպանության մարմինների կողմից: Վեճերի վերաբերյալ բազմաթիվ դատական գործերի առկայությունը հնարավորություն կտա հաստատելու օրենքի գերակայության սկզբունքը սանկցիաներ կիրառելիս: Բացի այդ, միակողմանի սանկցիաների հումանիտար հետևանքները պետք է գնահատվեն, ինչպես օրինակ Անվտանգության խորհրդի կիրառած սանկցիաների առնչությամբ ՄԱԿ-ի երեխաների կոմիտեն (ՅՈՒՆԻՍԵՖ-ը) գնահատում իրականացրեց¹: Պետությունները սանկցիաներ կիրառելիս պետք է հաշվետու լինելու պարտավորություններ ստանձնեն ՄԱԿ-ի և հանրության առաջ, դրա հետ մեկտեղ ՄԱԿ-ի ինստիտուտները պետք է համընդգրկուն մոնիթորինգ իրականացնեն դրանց հումանիտար ազդեցության վերաբերյալ, քանզի սանկցիաները կարող են ամբողջությամբ քայքայել պետության տնտեսական համակարգը, հանգեցնել անդառնալի աղետների, ճգնաժամի, սովի:

Հետազոտություն

2021թ. մայիսի 14-ին ժնկում Եվրամիության հատուկ զեկուցողի նախագահությամբ տեղի է ունեցել փորձագետների խորհրդակցություն՝ միջազգային իրավունքում միակողմանի տնտեսական սանկցիաների և դրանց հետևանքների վերաբերյալ,² որի ընթացքում միակողմանի տնտեսական սանկցիաների, դրանց իրավաչափությանը գնահատական տալու վերաբերյալ արժեքավոր հայտարարություններ են արվել փորձագետների կողմից:

Սասնավորապես խորհրդակցության ընթացքում փորձագետ Թիմոֆեևը ուշադրություն հրավիրեց միակողմանի և բազմակողմանի սանկցիաների տարբերության վրա՝ նշելով, որ համընդհանուր ճանաչմամբ սանկցիաները բազմակողմ են, եթե դրանք բխում են ՄԱԿ-ի անվտանգության խորհրդի բանաձևերից: Ըստ նրա՝ սեկտորալ սանկցիաները կարող են հանգեցնել նրան, որ ընկերությունը հայտնվի ցուցակում զուտ այն պատճառով, որ տնտեսության որոշակի ուղղության է պատկանում: Նա նշեց, որ նպատակային սանկցիաները ՌԴ-ում բազմաթիվ քննարկումների առարկա են դարձել, մասնավորապես այն հարցի առնչությամբ, թե որն է սանկցիայի իրական նպատակը, քանի որ սանկցիայի օբյեկտի դերում կարող է հայտնվել նաև պետությունը, թեկուզ դա կարող է ուղղակիորեն ամրագրված չլինել սանկցիայի վերաբերյալ փաստաթղթերում: Դրա համատեքստում Թիմոֆեևը նշեց, որ նպատակային սանկցիաները կարող են այնքան մեծ ազդեցություն ունենալ, որ գործնականում վերածվեն համընդգրկուն սանկցիաների: Երկրորդային սանկցիաները կամ այլ կերպ ասած՝ սանկցիաները խախտողների դեմ սանկցիաները ևս մեկ կարևոր ճգնաժամային հիմնախնդիր են, օրինակ՝ ԱՄՆ պարագայում, որը հիմնավորեց իր էքստերիտորիալ իրավասությունը նրանով, որ օտարերկրյա գործարքները ԱՄՆ դուրսով են իրականացվում:

Խորհրդակցության ժամանակ փորձագետ Ռույեն ՄԱԿ-ի անվտանգության խորհրդի սանկցիաները դիտարկեց որպես «միջազգային սանկցիաներ» և դրանք տարբերակեց այլ սանկցիաներից՝ վերջիններս կոչելով «միակողմանի սանկցիաներ»: Նա նշեց, որ խնդիրները կարող են ծագել այն պետությունների «թեթև» վերաբերմունքից, ովքեր կիրառում են սանկցիաներ՝ հնարավորություն տալով դրանց տարածմանը, և որ սանկցիաների կիրառման հետևանքով առաջացող մարդու իրավունքներին առնչվող խնդիրները նույնական են՝ անկախ այն բանից՝ միջազգա-

¹ Տե՛ս <https://www.unicef.org/globalinsight/media/2531/file/%20UNICEF-Global-Insight-Sanctions-and-Children-2022.pdf>

² Տե՛ս UN Special Rapporteur on the negative impact of unilateral coercive measures on the enjoyment of human rights, 14.05.2021, ժնկ: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/UCM/expert-consultation-26April2021.pdf>

յին, թե միակողմանի սանկցիաների կիրառման հետևանքով են առաջանում: Նա նշեց նաև, որ ՄԱԿ-ի անվտանգության խորհրդի կողմից սանկցիաների՝ առավել շատ դեպքերով կիրառման հնարավորությունն առավել քիչ է, քան միակողմանի տնտեսական սանկցիաների պարագայում: Դա պայմանավորված է նրանով, որ միջազգային կազմակերպություններում պետությունների որոշակի քանակը պետք է պարտադիր հավանություն տա սանկցիաների կիրառմանը:

Ընդհանրացնելով իր հիմնական շեշտադրումները՝ պրոֆեսոր Ռույեն ասաց, որ հարկադրանքի միջոցները և սանկցիաները, այդ թվում՝ միակողմանի, կարող են ծառայել օրինական նպատակների իրագործմանը և լինել համաչափ: Եթե վերլուծությունը կենտրոնացնենք ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձանց նկատմամբ կիրառվող միակողմանի տնտեսական սանկցիաների վրա՝ վերջիններիս ակտիվները սառեցնելու եղանակով, ապա սանկցիաներն իրենց էությանը գործնական հետևանքներ ունեն գրկելով մարդուն իր սեփականությունից և գործառույթային առումով համարժեք են քրեական դատավարությունում կիրառվող անվտանգության միջոցներին: Դրա հետ մեկտեղ պետք է հաշվի առնել ընթացակարգային երաշխիքները, ինչպես նաև համաչափության սկզբունքը:

Դատական մի շարք գործերում համապատասխան մոտեցումն արտացոլված է: Սակայն վերջին շրջանի մի շարք որոշումներում (2016-2020թթ.) նկատվում է ստուգվող սանկցիաների՝ իրավական սկզբունքների հետ փաստացի համադրությունից հրաժարում: Թեև ձևական առումով սկզբունքները հիշատակվում են որոշումներում, սակայն փաստացի դրանք չեն դիտարկվում:

Նպատակային սանկցիաների մասով պրոֆեսոր Ռույեն նաև հայտարարեց, որ չկա դրանք սկզբնապես վիճարկելու իրավական մեթոդ, և պատժիչ միջոցները վիճարկելու անհնարինության հետ ժողովրդավարական հասարակության պայմաններում դժվար է համակերպվել: Ինչ վերաբերում է սանկցիաների հետևանքների արդյունավետությանը կամ հակառակ ազդեցություն ունենալուն, ապա, նրա խոսքով, դրանք կարող են նախատեսվածի համեմատ ավելի մեծ վնաս հասցնել: Դրա գործնական օրինակներից էր ԱՄՆ և Եվրոպական միության կիրառած սանկցիաները Ռուսաստանի Դաշնության դեմ 2014 թվականի Դրիմի անեքսիայից հետո, որի հետևանքներից էր, որ ընկերությունները չէին կարողանում արտասահմանից ստանալ ֆինանսավորում, ուստի դիմեցին պետության բանկերին: Որոշ դեպքերում ընկերությունները յուրացվեցին պետության բանկերի կողմից ցածր գներով ընկերությունների ունեցած պարտավորությունների վերաֆինանսավորման հնարավորության բացակայության պատճառով, քանի որ վարկերի մատակարարման այլընտրանքներ չկային: Որպես այս ամենի հետևանք՝ հարստացան բանկերը:

Փորձագետ Գլանդինի կարծիքով՝ միջազգային իրավունքում միակողմանի սանկցիաները հակաօրինական ճանաչելու կամ այսպիսի գնահատական տալու համար հիմքեր չկան: ՄԱԿ-ի կանոնադրության մեջ անդամ պետություններին իրենց պատժիչ միջոցները կիրառելն արգելող նորմեր կամ սկզբունքներ բացակայում են: Ավելին՝ որևէ միջազգային սովորույթ, պայմանագիր կամ սկզբունք չկա, որը կարգելի անդամ պետություններին կիրառելու խաղաղ հարկադրանքի միջոցներ կամ սանկցիաներ: Միջազգային դատարանը «Նիկարագուան ընդդեմ ԱՄՆ» գործով 1986թ. հունիսի 27-ի որոշմամբ հաստատել է, որ տնտեսական հարկադրանքը չի հակասում միջազգային իրավունքին: Առևտրային էմբարգոն և սահմանափակող միջոցները Միջազգային դատարանի կողմից չձանաչվեցին հակաօրինական, ընդ որում՝ դատարանը շեշտադրեց, որ կարևոր է դրանք չուղեկցվեն ուժի կամ դրա կիրառման սպառնալիքով, դրանց կիրառմամբ պետության քաղաքական կամ տարածքային ամբողջականության խախտմամբ և ՄԱԿ-ի նպատակներին հակասող այլ եղանակներով:

Պրոֆեսոր Ռույսը մանրամասն խոսեց հասկացութաբանության խնդրի մասին՝ նշելով մասնավորապես, որ «սանկցիաներ» հասկացությունը միջազգային իրա-

վունքում մեկ միասնական նշանակություն չունի, իսկ «էքստերիտորիալ» հասկացությունը կիրառվում է անհետևողականորեն՝ որպես օրինակ նշելով այն, թե ինչպես Եվրոպական հանձնաժողովը Եվրոպական Միության «մագնիտական» սանկցիաները անվանում է ոչ էքստերիտորիալ: Նա նշեց, որ ռետորսիաների թվին կարող են դասվել այնպիսի գործողություններ, որոնք բարեկամական բնույթ չունեն, սակայն չեն խախտում պետությունների միջազգային-իրավական պարտավորությունները: Պրոֆեսոր Ռույսը նշեց հասկացութաբանական խնդիրների 3 տարր. առաջինը «սանկցիա ուղարկող» պետությունների կողմից հասկացությունների իրավաբանական ձևակերպման բացակայությունը, ինչը կարող է պայմանավորված լինել պետությունների՝ ձևակերպումներ տալու ցանկության բացակայությամբ, որոնցում վերջիններս ստիպված կլինեն ընդունելու իրենց միջազգային պարտավորությունների խախտումները, երկրորդ՝ բարդությունը, քանի որ հասկացությունների օգտագործման տարբերություններ գոյություն ունեն և երրորդ՝ հարկադրանքի միջոցների օրինականության հիմքում ընկած էական անորոշությունները, այդ թվում՝ չմիջամտելու սկզբունքի և երրորդ մասնակցի կողմից հակազդման միջոց կիրառելու հարաբերություններում:

Նա հայտարարեց լրացուցիչ դատական նախադեպերի ստեղծման անհրաժեշտության մասին, որոնք ունակ կլինեն նվազեցնելու հարկադրանքի միջոցների օրինականության հարցի վերաբերյալ անորոշությունը, և առաջարկեց դիմել Միջազգային դատարան՝ այդ հարցի վերաբերյալ խորհրդատվական եզրակացություն ստանալու համար:

Խորհրդակցության ընթացքում ելույթով հանդես եկավ նաև փորձագետ Կազագին, ով հայտարարեց, որ ՄԱԿ-ի անվտանգության խորհրդի կողմից լիազորված սանկցիաների ոլորտում պետք է գործի օրինականության կանխավարկածը, սակայն դրա հետ միասին պետք է գոյություն ունենա դրանց օրինականությունը և կիրառման հիմքում ընկած փաստերի իրական լինելը վիճարկելու հնարավորությունը: Նրա կարծիքով՝ բոլոր մնացած սանկցիաները (միակողմանի և երկրորդային) ընդհանուր առմամբ հակասում են միջազգային իրավունքին մի քանի պատճառներով, այդ թվում՝ էքստերիտորիալ իրավասության մասով, որը խախտում է պետության գործերին չմիջամտելու և ինքնիշխանության սկզբունքներին: Այդ իսկ պատճառով ՄԱԿ-ի անվտանգության խորհրդի կողմից չերաշխավորված ցանկացած սանկցիաների կիրառման հարաբերություններում պետք է գործի դրանց անօրինական լինելու կանխավարկածը՝ օրինական լինելու ապացուցման բեռը դնելով սանկցիա կիրառած պետության վրա և անօրինական սանկցիայի կիրառման հետևանքով պատճառված վնասի հատուցման պարտավորությունը դնելով վերջինիս վրա:

Երկրորդային սանկցիաների մասին նա նշեց, որ երրորդ երկրների կորպորացիաները կարող են խոցելի լինել երկրորդական սանկցիաների համար, որոնք կիրառվում են ազդեցիկ երկրների կողմից: Նա նաև շեշտադրեց, որ այդ սանկցիաները ավելացնում են առաջնային սանկցիաների կիրառման հետևանքով առաջացած վնասը, և հավելեց, որ դրանց բացասական ազդեցությունը հաճախ բավարար չափով ուշադրության չի արժանանում:

Պրոֆեսոր Ջայասը իր ելույթում նշեց, որ միակողմանի հարկադրանքի միջոցները չեն կարող համարվել օրինական՝ բացառությամբ այնպիսի հանգամանքների, ինչպիսիք են, օրինակ՝ զենքի էմբարգո կիրառելը՝ խաղաղությունն ամրապնդելու նպատակով: Ոչ մի պարագայում սանկցիաները չեն կարող օգտագործվել «պատժելու» համար, այլ պետք է նպատակ ունենան սանկցիայի թիրախ դարձած պետությանը հարկադրելու դադարեցնել որևէ արարք:

Գլխավոր ասամբլեան ընդունել է 28 բանաձև՝ այն պահանջով, որ ԱՄՆ-ն չեղարկի Կուբայի դեմ էմբարգոն, սակայն այդ բանաձևերը անտեսվել են: Ուստի, անհրաժեշտ է դիմել ՄԱԿ-ի միջազգային դատարանին, որպեսզի վերջինս տա խորհրդատվական եզրակացություն, որպեսզի համապատասխան գործողություն-

ները միջազգային իրավունքին հակասող ճանաչվեն, և պետության համար փոխհատուցման պահանջ նախատեսվի: Դրան համապատասխան Միջազգային դատարանը պետք է քննարկի հարցը՝ արդյոք միակողմանի միջոցները «մարդկության դեմ հանցագործություն են», թե ոչ համաձայն Միջազգային քրեական դատարանի Հռոմի ստատուտի 7-րդ հոդվածի, եթե հաստատվի, որ այդ միջոցները հանգեցրել են տասնյակ հազարավոր մարդկանց անժամանակ մահվան ջրի, դեղորայքի պակասի պատճառով՝ հատկապես համաճարակի ժամանակ:

Փորձագետների ելույթներից հետո քննարկումներ տեղի ունեցան: Բարձրացված հարցերը հետևյալն էին. որքանով են պետություններն ազատ իրենց տարածքում գործողություններ իրականացնելիս, օրինակ՝ այլ երկրի դեմ կիրառված սանկցիաները խախտող իր ներքին սուբյեկտի նկատմամբ, ինչպիսի՞ միակողմանի սանկցիաները կարող են իրավաչափ համարվել միջազգային իրավունքի տեսանկյունից, ի՞նչ իրավական մեխանիզմներ կարող են նշանակություն ունենալ, կա՞ն արդյոք էքստերիտորիալ միջոցներ, որոնք միանշանակ անօրինական են:

Ապացուցման բեռի մասով փորձագետ Սուենսթոնը հղում կատարեց Մաքսերի և առևտրի գլխավոր համաձայնագրին, որը Առևտրի համաշխարհային կազմակերպության համաձայնագրի մասն է և միավորում է 164 երկիր: Ըստ նրա՝ տուժած պետությունը, որը հայց է ներկայացնում, պետք է ապացուցի, որ իրեն պատճառված վնասը հակասում է Մաքսերի և առևտրի գլխավոր համաձայնագրին (*prima facie*), անյուևեռն պատասխանողը պետք է հիմնավորի իր արարքը:

Պրոֆեսոր Շտրաուսը նշեց, որ սանկցիաները գնահատելիս հումանիտար հետևանքները միշտ պետք է հաշվի առնվեն՝ նշելով, որ հումանիտար հետևանքները սանկցիաների ամենահաստատուն հետևանքն են, և որ միջազգային հանրությունն ընդունել է, որ դա գոյություն ունեցող խնդիր է բազմաթիվ եղանակներով՝ Անվտանգության խորհրդի՝ համընդգրկուն սանկցիաների կիրառումից խուսափելով, Հատուկ զեկուցողի մանդատի ստեղծմամբ և այն նշանակությամբ, որը ժնկի կոնվենցիաները տալիս են պետությունների գործողությունների հումանիտար հետևանքներին: Նա նշեց, որ եթե վերջին դեպքում այդ հետևանքները վերաբերում են ռազմական գործողություններին, ապա սանկցիաների համատեքստում դրանք առավել նշանակալից կարող են լինել:

Պրոֆեսոր Ռույեն բարձրացրեց սանկցիայի օրինականությունն ապացուցելու ապացուցման բեռի խնդիրը՝ նշելով, որ ֆիզիկական անձը, ում նկատմամբ կիրառվել է սանկցիա, ունակ չէ իր տեսանկյունից վերլուծելու սանկցիաների համաչափությունը դրանց նպատակներին, մինչդեռ պետությունն ունակ է դա անելու:

Պրոֆեսոր դը Ջայասը հղում կատարեց միակողմանի հարկադրանքի միջոցներին առնչվող մի շարք հանձնարարականների, որոնք թեև ամրագրվել էին ՄԱԿ փաստաթղթերում, սակայն չեն իրագործվել:

Քննարկման այդ մասից հետո հատուկ զեկուցողը լրացուցիչ հարցեր տվեց, որոնք մասնավորապես հանգում էին հետևյալին. արդյո՞ք պետք է գոյություն ունենան հակասանկցիաների օրինականությունը գնահատող չափանիշներ, արդյո՞ք պետք է սանկցիաների օբյեկտ անձանց նկատմամբ նախ իրականացվի քրեաիրավական դատավարություն, բացի այդ՝ բարձրացրեց հարց, որը վերաբերում էր անձանց թիրախավորմանը զուտ այն բանի համար, որ վերջիններս որոշակի պաշտոն են զբաղեցնում կամ բարեկամական հարաբերությունների մեջ են այն անձանց հետ, որոնց նկատմամբ սանկցիա է կիրառվում:

Նպատակուղղված սանկցիաների վերաբերյալ պրոֆեսոր Ջայասը նշեց, որ դատավարական նորմերի պահպանումը կարևորագույն պայման է: Ինչ վերաբերում է հակընդդեմ սանկցիաներին, հայտարարեց, որ դրանք կախված են առաջնաին սանկցիաների առկայությունից, և որ դրանց փոխարեն պետք է կողմերի միջև երկխոսություն լինի՝ պայմանավորված սանկցիաների հումանիտար հետևանքներով: Նշեց նաև, որ եթե սանկցիաները անօրինական են, ապա դա պետք է հիմք լինի վնասի հատուցման հարցը քննարկելու համար:

Մեր կարծիքով՝ միակողմանի տնտեսական սանկցիաների ապօրինի լինելու վերաբերյալ տեսակետն ավելի հիմնավոր է ինքնին (հիմնավորումները՝ ստորև), սակայն դրանց կիրառման պարագայում ցանկացած միակողմանի միջոց պետք է միջազգային իրավունքի սկզբունքներին համապատասխանի, այդ թվում՝ ուժի կիրառման արգելիք, ինքնիշխան հավասարության, մարդու իրավունքների պաշտպանության սկզբունքներին, և պետք է հետապնդի իրավաչափ նպատակ՝ սանկցիայի թիրախ դարձած պետությանը հարկադրելու դադարեցնել որևէ ապօրինի արարք: Միևնույն ժամանակ միակողմանի միջոցների կիրառումը չպետք է լինի ուժի կիրառման այլընտրանք: Ցանկացած միակողմանի միջոց պետք է ժամանակավոր բնույթ ունենա: Սանկցիաները պետք է ունենան կիրառման ավարտի հստակ ամսաթիվ, կիրառման հստակ չափանիշներ և սանկցիաները չեղարկելու հստակ կառուցակարգեր, ընդ որում՝ չեղարկելուց հետո դրանց կրկին կիրառումը պետք է հիմնավորված լինի: Միակողմանի սանկցիաների կիրառման պարզությունը չպետք է արդարացնի դրանց կիրառումը (օրինակ՝ պետությունները չպետք է սանկցիաների կիրառումը պատճառաբանեն նրանով, որ ցանկացած պետություն ինքն է որոշում իր տնտեսական քաղաքականությունը, տնտեսական հարաբերությունների ուղղությունները, գործընկերներին և այլն): Բացի այդ, որևէ սանկցիա չպետք է դատական բողոքարկումներից դուրս մնա: Պետք է անկախ և անաչառ ատյանին բողոքարկելու հնարավորություն լինի ցանկացած պարագայում:

Տեսության մեջ միակողմանի տնտեսական սանկցիաների վերաբերյալ կա երկու տեսակետ. առաջին տեսակետի համաձայն՝ միակողմանի տնտեսական սանկցիաները համապատասխանում են միջազգային իրավունքին և պետություններին բնորոշ տնտեսական ազատության մաս են կազմում: Եթե առավել որոշակի ասենք, ապա ըստ այդ տեսակետի՝ ո'չ պայմանագրերում, ո'չ սովորության կարգավորումներում պետությունների համար չկա իրենց տնտեսական հարաբերությունները ազատորեն փոխելու ուղղակի արգելիք, այդ թվում՝ մեկ այլ պետության կամ սուբյեկտի դեմ տնտեսական սանկցիա կիրառելով: Իհարկե, այդ ազատությունը չի կարող այնքան լայն լինել, որ հնարավորություն տա պետություններին խախտելու իրենց ստանձնած միջազգային պարտավորությունները:

Այդ դիրքորոշումն ուներ Միջազգային դատարանը վերը հիշատակված Նիկարագուայի գործով, որի որոշման մի մասը վերաբերում էր ԱՄՆ կողմից Նիկարագուայի դեմ կիրառված տնտեսական սահմանափակումներին, մասնավորապես՝ որոշման մեջ նշվել էր, որ պետությունը (ԱՄՆ-ն) պարտավոր չէ շարունակել առևտրային հարաբերությունները, եթե անհրաժեշտ չի գտնում պայմանագրային պարտավորության կամ այլ իրավական պարտավորության բացակայության պայմաններում: Չնայած դատարանը եկավ այն եզրահանգման, որ ԱՄՆ կողմից Նիկարագուայի դեմ ուղղված որոշ միջոցներ, օրինակ՝ օգնության տրամադրման դադարեցումը, միջազգային իրավունքին չէին հակասում, սակայն այդ եզրահանգումը սահմանափակվեց այդ գործով ԱՄՆ կոնկրետ գործողություններով, և նշվեց, որ այն չպետք է դիտարկվի որպես ընդհանուր կանոն¹:

Տնտեսական սանկցիաների օրինական լինելու տեսակետի կողմնակիցները հաճախ հավաստիացնում են, որ ընդհանուր իրավունքում չկա մեկ պետությանը մյուս պետության հետ տնտեսական հարաբերություններ պահպանելու պարտադրանք²: Դա վերաբերում է նաև տնտեսական սահմանափակումների և հարկադրանքի միջոցներին, ընդ որում՝ եթե այդ միջոցները չեն հակասում պայմանագրային

¹ St' u Tladi (2020) "The Duty Not to Intervene in Matters within Domestic Jurisdiction", in J. Viñuales (ed.), *The UN Friendly Relations Declaration at 50: An Assessment of the Fundamental Principles of International Law*, էջ 100:

² St' u Carter (2011) "Economic Sanctions", in *Max Planck Encyclopaedia of Public International Law* (Rüdiger Wolfrum version), էջ 29:

կամ այլ նորմերին, ապա համարվում են օրինական: Նշվում է նաև, որ առանձին երկրների կողմից տնտեսական սանկցիաների կիրառումը արտաքին քաղաքականության գործիքներից է:¹ Սակայն քանի որ պետությունները, հիմնվելով պետական ինքնիշխանության վրա, դիմադրություն են ցույց տվել միակողմանի սանկցիաների որոշ էքստերիտորիալ միջոցների նկատմամբ, օրինակ՝ երրորդ պետությունների կազմակերպությունների նկատմամբ սահմանափակումներ կիրառելը, մեծ մասամբ համաձայն են, որ միջազգային իրավունքը միակողմանի էքստերիտորիալ միջոցների վրա սահմանափակումներ է կիրառում²:

Սանկցիաների օրինական լինելու հակառակ տեսակետի վերաբերյալ միջազգային իրավունքի ոլորտում հրապարակվել են բազմաթիվ աշխատանքներ, որոնք ապացուցում են դրանց ապօրինի լինելը: Այդ տեսակետին առնչվող մի քանի դիտարկում անենք:

Նախ՝ այդ տեսակետին հարողները հավաստիացնում են, որ հարկադրանքի միջոցները ապօրինի են՝ ըստ Պետությունների տնտեսական իրավունքների և պարտականությունների մասին խարտիայի 32-րդ հոդվածի, համաձայն որի՝ «Ոչ մի պետություն չի կարող օգտագործել կամ խրախուսել տնտեսական, քաղաքական կամ ցանկացած այլ տեսակի հարկադրանքի միջոց՝ մեկ այլ պետությանը իր սեփական ինքնիշխան իրավունքների իրականացմանը ենթարկելուն պարտավորեցնելու նպատակով»³: Կարծես թե դա պետության միջամտությունը արգելող ուղղակի նորմ կարող էր լինել, սակայն դրան միջազգային ընդհանուր իրավունքի նորմի կարգավիճակ տալը չդիտարկվեց, թեև զարգացող երկրները փորձեցին այն այդպիսին դարձնել⁴: Խարտիան Գլխավոր ասամբլեայի բանաձև է, և թեկուզ այն որոշ չափով լուսաբանում է միջազգային հանրության զգալի մասի սկեպտիկ վերաբերմունքը տնտեսական սանկցիաների նկատմամբ, սակայն անհրաժեշտ է միջազգային աջակցություն, որպեսզի այն արգելք սահմանող ընդհանուր նորմ դիտվի միջազգային իրավունքի տեսանկյունից:

Բացի այդ, այս տեսակետի կողմնակիցները կարծում են, որ բարեկամական հարաբերությունների և պետությունների միջև համագործակցության վերաբերյալ միջազգային իրավունքի սկզբունքների հռչակագիրը պետք է կիրառվի՝ ըստ ՄԱԿ-ի կանոնադրության: Պետությունների պարտավորությունների վերաբերյալ Գլխավոր ասամբլեայի բանաձևը, որպես կանոն, ՄԱԿ-ի կանոնադրությամբ ամրագրված սկզբունքների մեկնաբանությունն է: Այն ամրապնդում է պետությունների գործերին չմիջամտելու սկզբունքը ոչ միայն ուժի կամ դրա սպառնալիքի կիրառման, այլև քաղաքական և տնտեսական հարկադրանքի համատեքստում:

ՄԱԿ-ի նախկին հատուկ զեկուցող Իդրիս Ջազաիրը իր խոսքում նշել էր. «Միայն Անվտանգության խորհրդի կողմից թույլատրված բազմակողմանի սանկցիաներին են համապատասխանում ՄԱԿ-ի կանոնադրության ոգուն»⁵:

Կիրառված միակողմանի տնտեսական ամենաաղմկահարույց սանկցիաներից մեկը և հայտնվեց միջազգային հանրության ուշադրության կենտրոնում: Դա հանգեցրեց Գլխավոր ասամբլեայի՝ գերակշիռ մեծամասնությամբ ընդունվող ամենամյա բանաձևերի ընդունմանը՝ 1992 թվականից սկսած՝ կոչ անելով ոչ միայն դադարեցնել էմբարգոն, այլև հաստատել միջազգային իրավունքի տեսանկյունից դրա ապօրինի լինելը: Վերջին բանաձևը ընդունվել է 2022թ.-ին 185 երկրի կողմ քվեար-

¹ St´u Happold and Eden, *Economic Sanctions and International Law*, 2016թ., էջ 3:

² St´u Pellet A. and Miron A., “Sanctions” in Rüdiger Wolfrum (general ed.), 2013թ. էջ 14:

³ St´u UNGA Resolution 3281 (XXIX), 1974թ. դեկտեմբերի 12:

⁴ St´u Akande, D., Akhavan, P., & Bjorge, E (2021) *Economic Sanctions, International Law, and Crimes Against Humanity: Venezuela’s ICC Referral*, *American Journal of International Law*, էջ 501:

⁵ St´u Jazairy (2015) *Report of the Special Rapporteur on the negative impact of unilateral coercive measures on the enjoyment of human rights*, A/HRC/30/45, էջ 17:

կությամբ. միայն ԱՄՆ-ն և Իսրայելն են դեմ քվեարկել, իսկ Բրազիլիան և Ուկրաինան ձեռնպահ են մնացել: 2022թ. բանաձևում հիշատակված են «ինքնիշխան հավասարության, պետությունների ներքին գործերին միջամտելու անթույլատրելիության» սկզբունքները՝ հիմնավորելու համար հարկադրանքի միջոցների ապօրինությունը¹:

Ըստ մեր կարծիքի՝ միակողմանի տնտեսական սանկցիաների ապօրինի լինելու վերաբերյալ տեսակետը առավել հիմնավոր է, քանի որ բխում է միջազգային համաձայնագրերից, մասնավորապես՝ Մաքսերի և առևտրի գլխավոր համաձայնագրի երկրների ստանձնած պարտավորությունը, որն արգելում է երկրների դեմ առևտրի քանակական սահմանափակումները և խտրականությունը (հոդված 9 և 13): 21-րդ հոդվածում ներառված բացառությունը վերաբերում է այն միջոցներին, որոնք պետք է իրականացվեն ՄԱԿ-ի կանոնադրության սանկցիաներին համաձայն: Դրանից կարելի է ենթադրել, որ միայն ՄԱԿ-ը կարող է կիրառել սանկցիաներ, իսկ պետությունները միակողմանի միջոցներ չեն կարող կիրառել:

21-րդ հոդվածում սահմանված մեկ այլ բացառություն վերաբերում է միջոցներին, որոնք պետությունն անհրաժեշտ է համարում իր անվտանգությունը պաշտպանելու համար. սահմանափակվում է զենքի առևտրով և պատերազմի ու այլ ծայրահեղ իրադրություններում առևտրով: «Անհրաժեշտության» վերաբերյալ գնահատականը պետք է ստուգվի Առևտրի համաշխարհային կազմակերպության տրիբունալների կողմից: Առևտրի համաշխարհային կազմակերպությունը չի կարող քննարկել միակողմանի սանկցիաների հարցը, քանի որ ԱՄՆ-ն արգելափակել է Առևտրի համաշխարհային կազմակերպության բողոքարկման մարմնի պահեստային անդամների նշանակումը, որը չունի քվորում: Ամեն դեպքում դա չի կարող արգելք լինել սանկցիաների անօրինականության վերաբերյալ հետևություններ անելու: Բացի այդ, եթե միակողմանի տնտեսական սանկցիաները օրինական համարվեին, ինչպես այդ տեսակետի կողմնակիցները համարում են, ապա անհրաժեշտություն չէր լինի դրանց հարցը քննարկելու ռեպրեսալիաների (հակազդման միջոցների) համատեքստում, քանի որ այդ հասկացությունը օգտագործվում է միայն միջազգային ապօրինի վարքագծերի պարագայում, դրա փոխարեն կօգտագործվեր, օրինակ, ռետորսիա տերմինը, որն օրինականություն է ենթադրում:

Եզրակացություն

Ընդհանրացնելով վերոշարադրյալը՝ կարելի է եզրակացնել.

ՄԱԿ-ի անվտանգության խորհրդի՝ ՄԱԿ-ի կանոնադրության 7-րդ գլխին համապատասխան կիրառվող ուժի կիրառման հետ չկապված սանկցիաները օրինական են: Նույնը կարելի է ասել ՄԱԿ-ի անվտանգության խորհրդի թույլատրած առանձին պետությունների կողմից կիրառվող սանկցիաների մասին, եթե այդ թույլտվությունը համապատասխանում է ՄԱԿ-ի կանոնադրության 7-րդ գլխով սահմանված պահանջներին: Նման կերպ պետությունների ինքնիշխանության և գործերին միջամտելու անթույլատրելիության սկզբունքները տնտեսական սանկցիաներ կիրառելու արգելք չեն դառնում, սակայն ամեն դեպքում տնտեսական սանկցիաների օրինականությունը կախված է լինում համաչափության սկզբունքի պահպանումից և մարդու իրավունքների պաշտպանության մեխանիզմներից: Նույն սկզբունքները վերաբերում են նաև հակազդման միջոցներին: Եթե հակազդման միջոցներ կիրառած պետությունը հակաիրավական արարքների արդյունքում անմիջականորեն չի տուժել, իրավական վիճակը առավել բարդանում է: Թեև երրորդ պետություններն իրավունք ունեն այլ երկրներին իրենց ստանձնած պարտավորությունները խախ-

¹ St´u UNGA Resolution A/Res/77/7 (2022); For the official press release and voting figures, GA/12465, 2022թ. նոյեմբերի 3:

տելու համար պատասխանատվության կանչելու, սակայն իրավական դաշտը անորոշ է, այսինքն՝ արգելք կամ թույլտվություն չկա:

Առավել հակասական իրավական վերլուծություններն առաջանում են այն դեպքում, երբ պետությունը կոմպետենտ միջազգային ինստիտուտի շրջանակներից դուրս է կիրառում տնտեսական սանկցիան և չկանխատեսված վնաս է հասցվում սանկցիայի օբյեկտ պետությանը: Այս հարցի վերաբերյալ երկու հիմնական տեսակետ կա: Առաջին տեսակետի կողմնակիցները հավաստիացնում են, որ պետությունների տնտեսական ազատությունը ենթադրում է նաև իր տնտեսական հարաբերությունները վերանայելու պետության իրավունքը: Դա Նիկարագուայի գործով որոշակի հավաստում ունի, թեև դատարանի որոշման նախադեպային նշանակությունը միանշանակ չէ: Բացի այդ, միակողմանի տնտեսական սանկցիաների օրինական լինելու օգտին է խոսում նաև պետությունների սանկցիաներ կիրառելու պրակտիկայի ավելացումը: Եվ թեև միակողմանի տնտեսական սանկցիաների օրինականությունը հաստատող միջազգային որևէ նորմ չի ընդունվել, սակայն պետությունների կողմից պրակտիկայի տարածումը կարող է վկայել իրականացվող բոլոր քայլերն այդ նպատակին ուղղելու մասին: Կարելի է եզրակացնել, որ եթե միակողմանի տնտեսական սանկցիաները օրինական համարվեն, ինչպես այդ տեսակետի կողմնակիցները համարում են, ապա անհրաժեշտություն էլի լինի դրանց հարցը քննարկելու ռեպրեսալիաների (հակազդման միջոցների) համատեքստում, քանի որ այդ հասկացությունը օգտագործվում է միայն միջազգային ապօրինի վարքագծերի պարագայում, դրա փոխարեն կօգտագործվեր, օրինակ, ռետորսիա տերմինը, որն օրինականություն է ենթադրում:

Մյուս տեսակետի համաձայն՝ միակողմանի տնտեսական սանկցիաները ապօրինի են: Այդ փաստարկը իր հիմնավորումն ունի ՄԱԿ-ի գլխավոր ասամբլեայի բանաձևերում առաջին հերթին Բարեկամական հարաբերությունների մասին 1970 թվականի հռչակագրում, որը առնվազն մի մասով ՄԱԿ-ի կանոնադրության մեջ ամրագրված սկզբունքների մեկնաբանություն և զարգացում է պարունակում: Տնտեսական սանկցիաների ապօրինի լինելը այդ բանաձևում հիմնվում է պետական ինքնիշխանության և պետության գործերին չմիջամտելու սկզբունքների վրա: Այդ դիրքորոշմանն է ՄԱԿ անդամ պետությունների մեծ մասը, ովքեր բանաձևերի ժամանակ միակողմանի տնտեսական սանկցիաների քննադատմանը հետևողականորեն կողմ են քվեարկում: Մաքսերի և առևտրի գլխավոր համաձայնագրի երկրների ստանձնած պարտավորությունը, որը Առևտրի համաշխարհային կազմակերպության համաձայնագրի մասն է և միավորում է 164 երկրի, արգելում է երկրների դեմ առևտրի քանակական սահմանափակումները և խտրականությունը (հոդված 9 և 13): 21-րդ հոդվածում ներառված բացառությունը վերաբերում է այն միջոցներին, որոնք պետք է իրականացվեն ՄԱԿ-ի կանոնադրության համաձայն, ինչպես նաև ՄԱԿ-ի սանկցիաներին: Դրանից կարելի է ենթադրել, որ միայն ՄԱԿ-ը կարող է կիրառել սանկցիաներ, իսկ պետությունները միակողմանի միջոցներ չեն կարող կիրառել:

21-րդ հոդվածում սահմանված մեկ այլ բացառությունը վերաբերում է այն միջոցներին, որոնք պետությունն անհրաժեշտ է համարում իր անվտանգությունը պաշտպանելու համար. սահմանափակվում է զենքի առևտրով և պատերազմի ու ծայրահեղ այլ իրադրություններում առևտրով:

Սանկցիաների վերաբերյալ գործերը պետք է քննվեն միջազգային դատական մարմինների, ինչպես նաև մարդու իրավունքների պաշտպանության մարմինների կողմից: Վեճերի վերաբերյալ բազմաթիվ դատական գործերի առկայությունը հնարավորություն կտա հաստատելու օրենքի գերակայության սկզբունքը սանկցիաներ կիրառելիս:

Համառոտագիր

Սույն հոդվածում ուսումնասիրվել է միակողմանի տնտեսական սանկցիաների օրինականության հիմնահարցը միջազգային իրավունքում երկու տեսակետների համատեքստում. առաջին տեսակետի համաձայն՝ միակողմանի տնտեսական սանկցիաները համապատասխանում են միջազգային իրավունքին և պետություններին բնորոշ տնտեսական ազատության մաս են կազմում: Եթե առավել որոշակի ասենք, ապա ըստ այդ տեսակետի՝ ո՛չ պայմանագրերում, ո՛չ սովորույթային կարգավորումներում պետությունների համար չկա իրենց տնտեսական հարաբերությունները ազատորեն փոխելու ուղղակի արգելք, այդ թվում՝ մեկ այլ պետության կամ սուբյեկտի դեմ տնտեսական սանկցիա կիրառելու: ՄԱԿ-ի անվտանգության խորհրդի ՄԱԿ-ի կանոնադրության 7-րդ գլխին համապատասխան կիրառվող ուժի կիրառման հետ չկապված սանկցիաները օրինական են: Նույնը կարելի է ասել ՄԱԿ-ի անվտանգության խորհրդի կողմից թույլատրված առանձին պետությունների կողմից կիրառվող սանկցիաների մասին, եթե այդ թույլտվությունը համապատասխանում է ՄԱԿ-ի կանոնադրության 7-րդ գլխով սահմանված պահանջներին: Նման կերպ պետությունների ինքնիշխանության և գործերին միջամտելու անթույլատրելիության սկզբունքները տնտեսական սանկցիաներ կիրառելու արգելք չեն դառնում, սակայն ամեն դեպքում տնտեսական սանկցիաների օրինականությունը կախված է լինում համաչափության սկզբունքի պահպանումից և մարդու իրավունքների պաշտպանության մեխանիզմներից: Մյուս տեսակետի համաձայն՝ միակողմանի տնտեսական սանկցիաները ապօրինի են: Այդ փաստարկը իր հիմնավորումն ունի ՄԱԿ-ի գլխավոր ասամբլեայի բանաձևերում՝ առաջին հերթին Բարեկամական հարաբերությունների մասին 1970 թվականի հռչակագրում, որն առնվազն մի մասով ՄԱԿ-ի կանոնադրության մեջ ամրագրված սկզբունքների մեկնաբանություն և զարգացում է պարունակում: Տնտեսական սանկցիաների ապօրինի լինելը այդ բանաձևում հիմնվում է պետական ինքնիշխանության և պետության գործերին չմիջամտելու սկզբունքների վրա: Այդ դիրքորոշմանն է ՄԱԿ-ի անդամ պետությունների մեծ մասը, որոնք բանաձևերի ժամանակ միակողմանի տնտեսական սանկցիաների քննադատմանը շարունակական և հետևողականորեն կողմ են քվեարկում:

Բանալի բառեր - *միակողմանի տնտեսական սանկցիա; հակազդման միջոց; հումանիտար հետևանքներ; իրավաչափություն; էքստերիտորիալ իրավասություն; ճգնաժամ; արգելք:*

THE LEGALITY OF UNILATERAL ECONOMIC SANCTIONS IN INTERNATIONAL LAW

Filiana Belluyan

*Prosecutor of the Department of state Interests
protection of the prosecutor General's office of the RA
PHD Student at the YSU Chair
of European and International
fbelluyan@gmail.com
Orcid-0000-0003-0193-1184*

Abstract

This article explores the legality of unilateral economic sanctions in international law. Here, the legal discussion junctures into two main strands. More specifically, the argument revolves around the perception of this area of contemporary international law as containing no outright prohibition – neither in treaty nor custom – for states to freely alter its economic relations, including by imposing economic sanctions against other States or actors. non-forcible sanctions imposed by the UN Security Council in accordance with Chapter VII of the UN Charter, are lawful. The same can be said of sanctions imposed by individual states in accordance with UNSC authorization, given that the authorization in question is in line with the provisions of Chapter VII of the UN Charter. However, for both direct and indirect UNSC economic sanctions, this lawfulness is dependent on adhering to both the principle of proportionality and to human rights regulation.

On the other hand, the case is made that unilateral economic sanctions are illegal in their capacity of coercive measures. This argument largely revolves around the prohibitions of such measures laid out in UNGA resolutions, primarily the Friendly Relations Declaration of 1970. The primary grounds for illegality of economic sanctions in this resolution is rooted in the principles of State sovereignty and of non-intervention. This position is also supported by a significant majority of UN memberStates, continually and consistently voting in favour of denouncements of unilateral coercive measures in yearly UNGA resolutions.

Key words: *unilateral economic sanction; countermeasure; human consequences; legality; extraterritorial jurisdiction; crisis; prohibition.*

ПРОБЛЕМА ПРАВОМЕРНОСТИ ОДНОСТОРОННИХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ САНКЦИЙ В МЕЖДУНАРОДНОМ ПРАВЕ

Филиана Беллуян

*Прокурор Управления по защите Государственных
интересов Генеральной прокуратуры РА
Аспирант кафедры Европейского и международного права
fbelluyan@gmail.com
Orcid-0000-0003-0193-1184*

Абстракт

В данной статье исследуется правомерность односторонних экономических санкций в международном праве. Здесь юридическая дискуссия разделяется на два основных направления. В частности, аргумент вращается вокруг восприятия этой области современного международного права как не содержащей прямого запрета – ни в договоре, ни в обычаях – для государств свободно изменять свои экономические отношения, в том числе путем введения экономических санкций против других государств или субъектов. Ненасильственные санкции, введенные Советом Безопасности ООН в соответствии с главой VII Устава ООН, являются законными. То же самое можно сказать и о санкциях, введенных отдельными государствами в соответствии с разрешением СБ ООН, учитывая, что данное разрешение соответствует положениям главы VII Устава ООН. Однако законность как прямых, так и косвенных экономических санкций СБ ООН зависит от соблюдения как принципа пропорциональности, так и регулирования прав человека. С другой стороны, утверждается, что односторонние экономические санкции являются незаконными в качестве принудительных мер. Этот аргумент в основном вращается вокруг запрета таких мер, изложенных в резолюциях ГА ООН, прежде всего в Декларации о дружественных отношениях 1970 года. Основные основания незаконности экономических санкций в этой резолюции коренятся в принципах государственного суверенитета и невмешательства. Эту позицию также поддерживает значительное большинство государств-членов ООН, постоянно и последовательно голосующих за осуждение односторонних принудительных мер в ежегодных резолюциях ГА ООН.

Ключевые слова: *односторонняя экономическая санкция; контрмера; гуманитарные последствия; правомерность; экстерриториальная юрисдикция; кризис; запрета.*